

RAZGOVOR S HRVOJEM JURIĆEM (II)*

Razgovor vodili
ŠTEFANIJA KOŽIĆ I
MARKO FERBER

FERBER: Razgovarali smo o studentskim časopisima, o studentima i studentskom radu, a sada bismo Vas htjeli pitati nešto o vašem interesnom području. Budući da ste od 2016. do 2020. predsjednik Hrvatskog bioetičkog društva, a od 2014. glavni tajnik Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku, možete li nam reći kako i kada se bioetika „doselila” u Hrvatsku?¹

JURIĆ: Danas se slobodno može reći da bioetika u Hrvatskoj ima dugu i uspješnu povijest. Uspješnu zato što je u ovih dvadesetak godina išla samo uzlaznom putanjom u svakom smislu. Počeci bioetike u Hrvatskoj mogu se locirati u kasne osamdesete i rane devedesete godine dvadesetog stoljeća kada je nekoliko znanstvenika i sveučilišnih profesora različitih profila prepoznalo važnost bioetičkih tema koje su se već tridesetak godina prije toga razmatrale u Europi i u svijetu. Prepoznavši važnost novog bioetičkog pristupa važnim i bitnim pitanjima čovječanstva i Planeta, najprije pojedinci, a potom i skupine, počeli su se intenzivno baviti bioetikom. No sami počeci bioetike u Hrvatskoj bili su stidljivi. Među pionirima bioetike u Hrvatskoj bio je Valentin Pozaić, katolički teolog i filozof, koji je, jer je boravio na uglednim bioetičkim ustanovama u Sjedinjenim Američkim Državama, Vatikanu, Španjolskoj i Engleskoj, na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu 1986. godine osnovao Centar za bioetiku, što je manje-više bio *one man show*. Međutim, uskoro se još jedan *one man show* počeo odvijati u Splitu. Naime, Nikola Visković s Pravnoga fakulteta u Splitu intenzivirao je svoja istraživanja i promišljanja bioetičke problematike iz pravne i kulturološkijske perspektive, u prvom redu odnosa ljudi i ne-ljudskih životinja, što je do danas neusporedivo s bilo čime drugim u Hrvatskoj, ali ni u svijetu nema mnogo takvih pothvata. Paralelno s njime, u Zagrebu se, na Odsjeku za sociologiju Filozofskoga fakulteta, Ivan Cifrić počeo baviti socijalnom ekologijom, osnovavši i časopis *Socijalna ekologija*, što također treba smatrati dijelom općeg bioetičkoga projekta. Nadalje, na Medicinskom fakultetu u Rijeci, Ivan Šegota, koji je bio sociolog i novinar, nakon boravka u Sjedinjenim Američkim Državama, ne samo da je uveo bioetiku u obrazovanje na Medicinskom fakultetu nego je pokrenuo i niz drugih projekata, a posebno je

* Prvi dio razgovora objavljen je kao: „Razgovor s Hrvojem Jurićem (I)”, *Čemu: časopis studenata filozofije* 25(26), 2019., str. 446–452. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id=clanak_jezik=358226.

važno to što je „uvezao” bioetiku Vana Rensselaera Pottera, kojega se s pravom naziva „ocem bioetike”, a s kojim je Šegota bio u suradničkim i prijateljskim odnosima. To će se pokazati presudnim za daljnji razvoj bioetike u Hrvatskoj, jer je Potterova vizija bioetike bila mnogo šira od dominantnoga shvaćanja i prakticiranja bioetike kao „nove medicinske etike” ili „biomedicinske etike”.

Zahvaljujući Šegoti i njegovoj suradnji s Antom Čovićem, pojavio se još jedan bioetički punkt u Hrvatskoj, i to na Katedri za etiku, odnosno Odsjeku za filozofiju zagrebačkog Filozofskog fakulteta, što je, gledajući iz današnje perspektive, bilo ključno za bioetiku u Hrvatskoj, ali i šire, u cijeloj Jugoistočnoj Europi, od Alpa do Karpat, od Jadranskog do Crnog i Kretskog mora. Spomenuo sam samo osobe koje možemo nazvati „pionirima bioetike” u Hrvatskoj, premda je, dakako, u tom razvoju sudjelovalo mnogo više ljudi. No čini mi se da su Šegota i Čović zapravo najzaslužniji za to što se kod nas bioetika počela razvijati u širem smislu, nošena idejom Potterove „globalne bioetike”, što će rezultirati izgradnjom koncepta i projekta „integrativne bioetike”. Njih su dvojica bili vrijedni radnici koji su stalno okupljali i umrežavali znanstvenike zainteresirane za bioetičku problematiku, osnivali bioetičke institucije na svim razinama i radili na popularizaciji bioetike, što je bilo nužno da bi se uopće bioetički pristup probio u jednom području koje bioetiku do tada gotovo i nije poznavalo.

Sljedeći važan korak bilo je održavanje prvih većih i međunarodnih bioetičkih skupova kod nas, za što je posebno zaslužno Hrvatsko filozofsko društvo koje je, u okviru *Dana Frane Petrića*, 1998. i 2001. organiziralo bioetičke simpozije kojima su se priključili brojni znanstvenici i profesori različitih profila, iz Hrvatske i inozemstva, među kojima su se neki baš zahvaljujući tim skupovima „inficirali” bioetikom te osnivali svoje bioetičke krugove i time pospješivali razvoj bioetike. Kada razgovaram s nekim kolegama i kolegicama iz inozemstva i kada me pitaju o bioetici u Hrvatskoj, najčešće se čude kakvu smo širinu raznih perspektiva, znanstvenih i neznanstvenih mi uspjeli ne samo okupiti nego i održati na okupu od samoga početka bioetičkih gibanja.

Nakon spomenutih prvih skupova, ustanovljeni su 2002. *Lošinjski dani bioetike*, što je umnogome unaprijedilo bioetičke diskusije na našim prostorima, u stalnoj razmjeni s bioetičarima iz drugih krajeva Europe i svijeta. Međunarodni projekti koje je 2004., s hrvatske strane, pokrenuo Ante Čović, uz moju asistenciju, a s njemačke strane Walter Schweidler, uz asistenciju Thomasa Sörena Hoffmanna, dodatno su otvorili hrvatsku i jugoistočnoeuropsku bioetiku prema svjetskim trendovima te ju učinili prepoznatljivom u nešto širim okvirima. Kroz te međunarodne projekte razvio se i koncept „integrativne bioetike”, što podrazumijeva i tematsku ili problemsku integraciju svih pitanja koja se tiču života i manipulacija životom u tehnoznanstvenoj eri, kao i metodološku integraciju na načelima interdisciplinarnosti i pluriperspektivnosti.

Svojevrsna kruna cijelog tog razvoja bioetike u posljednjih četvrt stoljeća jest osnivanje Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku 2014. godine, s time da su u međuvremenu nastale još brojne institucije i projekti, a ono što je najbolje jest da je krug ljudi koji se bave bioetikom pod vidom integrativne bioetike zaista širok i raznolik, na što sam vrlo ponosan. To mogu reći zato što bioetiku u Hrvatskoj i Jugoistočnoj Europi pratim, takoreći, od malih nogu i što sam, u skladu sa svojim mogućnostima i sposobnostima, nastojao davati svoje doprinose tom razvoju.

FERBER: Rekli ste nam ponešto o počecima i razvoju bioetike u Hrvatskoj te ste spomenuli integrativnu bioetiku koja se razvila ponajprije u jugoistočnom dijelu Europe. Sada nas zanima koji su Vaši osobni motivi za profesionalno bavljenje bioetikom? Također, biste li nam mogli objasniti što za Vas predstavlja bioetika u znanstvenom i u neznantvenom smislu, gdje se ona svakodnevno praktično primjenjuje, pa čak i živi.

JURIĆ: Prvo ću odgovoriti na vaše drugo pitanje. Ja bioetiku ne percipiram – i smatram da ju ne bi trebalo percipirati – samo kao novu znanstvenu disciplinu, odnosno samo kao teoriju koja svoje uobličjenje ima u znanstvenim istraživanjima i obrazovanju koje je povezano sa znanošću, nego bi ju trebalo uvijek „gurati” prema praksi, što se zapravo i čini. Kad kažem „praksa”, ne mislim samo na svakodnevni život pojedinaca, što svakako nije nevažno, nego i na one sfere u kojima ljudi djeluju u različitim oblicima ili na različitim razinama zajedništva. Mislim tu na društvo, politiku, pravo i sve ono što je time objedinjeno. Mislim i na djelatnosti koje su za bioetiku posebno važne, kao što su medicina i ekonomija. Ali ni to nije sve što se tiče mog shvaćanja bioetike. Osim tog puta od teorije prema praksi i prakse prema teoriji, što je kružni tok, važno je ono što bioetika čini i nastoji činiti, a to je izgradnja i kultiviranje jednog novog svjetonazora, u smislu jednog okvira ili, bolje rečeno, podloge za refleksiju i za djelovanje. Daleko od toga da zamišljam ili priželjkujem nekakvu svjetonazorsku ili društvenu idilu, jer to u pluralnom i kompleksnom svijetu kakav je današnji nije moguće postići, a nisam siguran ni da bi to bilo poželjno. No bioetika eksplicira i podcrtava svjetonazorske i društvene razlike i konflikte te otvara prostor za njihovo plodotvorno odnošenje, naglašavajući bitna pitanja. To je već mnogo u situaciji kad smo neprestance pod pritiskom površnosti i uniformiranja, iza čega se skrivaju opasne manipulacije „golim životom” i društvenim životom. Smatram da je bioetika, čak i u našim lokalnim i regionalnim okvirima, doprinijela promjeni svjetonazora u tom smislu. Nova racionalnost i nova senzibilnost u odnosu na ljudski i ne-ljudski život te na uvjete života na Zemlji reflektira se, s jedne strane, u području biomedicine, a s druge strane u području ekologije.

To i mene već dvadesetak godina motivira na bavljenje bioetikom. Bioetika se bavi važnim, pa i bitnim pitanjima današnjeg svijeta i pokazuje da je

moguće pronaći ili, preciznije rečeno, stvoriti okvir u kojemu se može diskutirati, odlučivati i djelovati drugačije nego što nam je zadano od strane vladajućeg tehnološko-ekonomsko-političko-medijskog sistema. Bioetika je, po naravi stvari, primarno teorijska djelatnost, ali bioetičkim promišljanjima i raspravama cilj nije izgradnja samodostatnih, lijepih teorija, nego i akcija koja može potaknuti konkretne društveno-političke pomake.

Što se tiče moga bioetičkog razvoja, ja sam još u vašim godinama, u vrijeme svoga studija, tokom tipičnog lutanja od jednog do drugog filozofa, filozofskog pravca ili područja filozofije, uvijek bio više usmjeren na praktičke teme, a u okviru toga na etičke teme. Već tada mi se činilo, možda i pod utjecajem određenih profesora, kao što mi se i danas čini, da se filozofija ne iscrpljuje u sferi teorije, nego da puninu zadobiva tek kada je povezana sa životnim stavom koji utječe na djelovanje pojedinca u kontekstu zajednice ili društva. A u to su me uvjeravali mnogi filozofi, među kojima su i oni koji su dali ponajviše doprinose teorijskoj filozofiji poput Aristotela, Kanta i Hegela. Dakle, ne podcjenjujem ni jednu filozofijsku disciplinu, ali ja sam „najviše smisla” pronalazio u etici i općenito u praktičkoj filozofiji. Činjenica da sam prije studentskih dana bio angažiran u nekim ekološkim inicijativama u mom rodnom gradu Bihaću – konkretno, u organizaciji Unski smaragdi, koja se bavi zaštitom rijeke Une i prirodnog okoliša – povezala se, takoreći, prirodno s ovom mojom inklinacijom prema praktičkofilozofijskim temama. Vjerojatno je bilo ključno to što sam, zahvaljujući nekim profesorima i literaturi koju sam u to vrijeme počeo čitati, shvatio da postoje itekako dobre filozofijske artikulacije jedne nove brige za prirodu i za život. Bioetika se kao pojam i kao šansa pojavila nedugo potom, a tome je prethodilo moje „otkriće” djela Hansa Jonasa koji mi je pomogao da svoje početne filozofijsko-bioetičke stavove artikuliram. Stoga sam, nakon diplomskog rada o praktičkofilozofijskim aspektima hermeneutike Hans-Georga Gadamera, svoju doktorsku disertaciju posvetio etici odgovornosti Hansa Jonasa, što je kasnije objavljeno i u formi knjige. Od Jonasa, koji mi je bio zanimljiv i kao filozof vrlo širokoga zahvata i kao ličnost, kasnije sam se emancipirao, ali mu se stalno vraćam jer mi je još uvijek inspirativan, premda uviđam i mnoga ograničenja njegova pristupa. Kako god bilo, iz te mladenačke naelektriziranosti praktičkom filozofijom i bioetikom proizašlo je – sada to mogu reći – sve što me je kasnije u filozofiji i u životu okupiralo. To što sam bioetiku shvaćao kao borbu protiv okoštavanja znanosti i obrazovanja, a ujedno i to što sam imao priliku da djelujem protiv okoštavanja same bioetike, odnosno njezinog zatvaranja u „znanstvene torove”, ponajviše me je formiralo kao znanstvenika i, kako se to često kaže, javnog djelatnika.

FERBER: Rekli ste da se teorijsko artikuliranje bioetike često može zatvoriti i da je uvijek potrebno da ona bude zapravo djelotvorna ciklički, uključujući

teoriju i praksu. Gdje je onda, prema Vašem mišljenju, granica između promoviranja bioetičkog djelovanja i toleriranja sadašnje etike, odnosno morala? Može li bioetika pozivati na revoluciju?

JURIĆ: Zahtjevi bioetike, iako ih se ne može promatrati pod jednim vidom, s obzirom na narav tog širokog polja bioetike, u konačnici ipak zahtijevaju nešto što možemo nazvati revolucijom – preokret u smislu liste prioriteta vrijednosti i u smislu djelovanja i ponašanja ljudi. Ako je to revolucija, dakle, neki radikalnan zahvat, neki veliki preokret, onda možemo govoriti o „bioetičkoj revoluciji”. No radikalnan zahvat i preokret zahtijevaju se prije svega u pristupu i pogledu na svijet, na razini onoga što sam naveo kad sam spomenuo riječ „svjetonazor”, ali ne u smislu zaokreta prema nekom partikularnom svjetonazoru, primjerice, katoličko-religioznom, što se još uvijek nerijetko, a pogrešno, izjednačava s pojmom bioetike, nego zaokreta prema životu kao „golom životu”, kojim se danas radikalno manipulira, te istraživanju sustava moći nad životom, za što osnove pronalazim i kod kršćanski inspiriranih mislitelja kao što su Albert Schweitzer, Fritz Jahr i Ivan Illich, kao i kod biopolitičkih teoretičara poput Michela Foucaulta, Giorgia Agambena i Roberta Esposito.

Ako se bioetiku tako shvaća, onda ona može doprinijeti temeljitim, pa i radikalnim društvenim, ekonomskim i političkim promjenama, jer bioetika, ako teži onome što stoji u njezinim počecima, mora biti kritički nastrojena prema tehnoznanstveno-ekonomsko-političkom sistemu današnjice. Ako bi današnja znanost, tehnologija, obrazovanje, ekonomija, politika i pravo željeli udovoljiti temeljnim bioetičkim zahtjevima, oni bi se morali temeljito i radikalno izmijeniti. Može li bioetika svoje ciljeve promovirati i u postojećem okviru? Zasigurno, ali na razini nekih reformističkih zahvata. Ja to, ipak, smatram samo polaganom pripremom za opsežnije promjene do kojih neće doći preko noći, nego s ogromnim naporom i akumuliranjem učinaka tih napora.

Što se tiče „življenja bioetike” i „bioetičkog djelovanja” te tolerancije prema drugima i drugačijima, na to je pitanje vrlo teško odgovoriti ako se ograničimo na zadane parametre kao što su „konzervativno”, „liberalno”, „desno”, „lijevo”, „pro life”, „pro choice” i tako dalje. Meni je stalo do toga da bioetika omogućući međusobno uvažavanje, komunikaciju i suradnju, uključujući polemiku i sukob, svih mogućih različitosti, a takozvana „regulacija” bioetičkih pitanja u konkretnim društveno-političkim okolnostima zasigurno će biti bolja ako u njezinoj podlozi stoji što otvorenija rasprava. Toleranciju općenito smatram vrlinom, koja podrazumijeva njegovanje nekih karakteristika koje spadaju u našu „ljudsku opremu”, pa nastojim i razmišljati i djelovati u skladu s time. Kada bih prema najvišim standardima, osobnim ili općim, pristupao drugim ljudima i tražio od njih ono što smatram obaveznim za sve ljude, onda bih vjerojatno veliki broj svojih međuljudskih odnosa

morao prekinuti. Dovoljno je spomenuti primjer mesožderstva. Život je mnogo složeniji od „inputa” i „outputa” principa i primjene principa. Ukratko, smatram da je vrlo važno i u ovom minskom polju problema kao što je bioetika zadržati razinu osnovne tolerancije i raditi na unapređenju svojih odnosa s drugima kako bih s onim idejama koje smatram vrednijima ipak naišao na nekakvo plodno tlo. Ono što bioetika čini, uz izgradnju drugačijeg senzibiliteta spram života i njegovu teorijsku artikulaciju, jest poticanje, razvijanje i kultiviranje dijaloga. Naravno, čim pomislite na problematiku pobačaja, eutanazije, poboljšanja čovjeka ili odnosa prema ne-ljudskim životinjama, vidite da su stavovi vrlo polarizirani i pitate se kako je uopće moguće ozbiljiti dijalog, a o konsenzusu da se i ne govori. No ja smatram da je to moguće i to nije samo moj pretjerani optimizam, nego me i moje iskustvo rada u polju bioetike uvjerava da je to moguće. Naravno da se i od jedne i od druge strane – a najmanje dvije strane uvijek se pojavljuju – zahtijeva da se povuku korak unatrag i da promotre suprotnu stranu malo bolje. Tek onda moguće je približavanje praćeno nizom kompromisa, ali ne nužno i odustajanjem od vlastitog temeljnog stava i od konzistentnosti. Veliki broj problema koji se pojavljuju u ovakvim sukobima ovisi o razumijevanju, odnosno nerazumijevanju. Ako uzmete problematiku pobačaja, često katolički teolozi ne čitaju feminističku literaturu, niti feminističke teoretičarke čitaju katoličku literaturu, nego se većinom zadržavaju na razini površnih, medijski prezentiranih stavova. Ni jedni ni drugi ne rade na objašnjavanju svojih stavova, nego igraju određene uloge na javnoj pozornici, pristaju na simplificiranje vlastitih stavova i one druge stavove, zarad kratkoročnog uspjeha, prikazuju u simplificiranom obliku, pa sukobi uglavnom nastaju zbog takvih simplifikacija. Znam da to zvuči naivno, pa i patetično, ali zaista vjerujem da se može razgovarati i da se mora razgovarati povrh individualnih i kolektivnih predrasuda te da se stavovi mogu približavati, iako to ne znači da osoba A treba osobu B prevesti na svoju stranu, uvjeriti je da postoji jedna istina i slično. Ono što je integrativna bioetika konceptom pluriperspektivizma postigla jest specifično shvaćanje istine, odnosno osnovni stav da ne postoji jedna istina koju mi trebamo dohvatiti, obuhvatiti ili dokazati svojim taktičkim argumentacijama, nego je istina nešto što se konstituira ili konstruira kooperacijom i interakcijom različitih perspektiva, a to nije nikakav moralni ili kulturni relativizam, kao što to žele prikazati neki zlonamjernici koji sami, više nego išta, promoviraju partikularizme i monoperspektivizme koji niječu samu mogućnost istine kao cjeline s orijentacijskom važnošću.

FERBER: Kako gledate na djelovanje civilnog društva i političkih aparata u Hrvatskoj u proteklih dva desetljeća. Je li se išta promijenilo? Poduzima li se dovoljno, primjerice, u smislu brige o okolišu i zaštiti životinja? Postiže li se i na kojoj razini konsenzus jer evidentno je da bioetička istraživanja i skupovi

dovode u dijalog različite strane? Vidite li razliku između početaka bioetike u Hrvatskoj i današnjice?

JURIĆ: O, da, primjećujem veliki napredak. Vezano za mnoga pitanja o kojim se danas otvoreno i intenzivno raspravlja, čini mi se kao da je to tako oduvijek, a prije dvadesetak godina, kada se kod nas radala bioetika i kada sam ja sam ušao u to područje, ta pitanja uopće nisu bila na dnevnom redu znanstvenih i javnih rasprava. Bila su ismijavana kao nevažna i vrlo se malo ljudi njima bavilo, pogotovo na ozbiljan način. Sada, dvadesetak godina kasnije, situacija je mnogo drugačija. To se odnosi i na razinu svijesti, ako to nije suviše patetičan izraz, jer ona je u pogledu bioetičkih problema mnogo viša nego što je bila onomad. Time, naravno, ne smijemo biti zadovoljni, nego nas to samo treba ohrabriti kako bismo na temelju onoga što smo postigli postizali još više.

Vrlo važan faktor u svemu tome, a to se može pokazati i na konkretnim primjerima kod nas, bile su različite nevladine organizacije i neformalne građanske inicijative koje su se bavile ovim ili onim pitanjima koja dolaze u obzir bioetike. Posebno bih istaknuo lokalne građanske inicijative koje su se bavile problemima urbanizacije, zagađenja okoliša i slično, a koje su nerijetko zaista uspijevale promijeniti nešto u svojim zajednicama. Ali pomaka je bilo i u takozvanim „višim sferama”, na razini nacionalne, državne politike, a za to je najbolji primjer problematika genetički modificiranih organizama. Zahvaljujući upravo bioetičarima, to jest našim bioetičkim skupovima i naporima određenih pojedinaca i skupina, te suradnji između znanstvenika, civilnog društva i nekih respozivnih političara, u Hrvatskoj je na vrijeme postavljena brana prema GMO-ima kao ekološki i ekonomski opasnom fenomenu. Da toga nije bilo, i to već krajem devedesetih godina dvadesetog stoljeća, Hrvatska bi, kao i neke druge zemlje, danas bila polje za neograničene eksperimente biotehnoških laboratorija i biotehnoških korporacija. Poboljšanja koja su, u sferi zakonodavstva, postignuta zahvaljujući animalističkim organizacijama, koje su imale podršku znanstvenika koji se bave bioetikom, također su dobar primjer, premda mi se čini da suštinskih pomaka u smanjivanju opsega i intenziteta mučenja i ubijanja ne-ljudskih životinja neće biti za moga života.

KOŽIĆ: Odnosi li se to što ste u pozitivnom tonu rekli na sve nevladine organizacije i inicijative koje se bave bioetičkom problematikom?

Neki će reći da su civilne inicijative koje se bave bioetičkom problematikom „dvosjekli mač”, jer s jedne strane imate „progresivne” feminističke, animalističke i ekološke organizacije i pokrete, ali s druge strane imate „reakcionarne” organizacije i pokrete kao što su oni katoličkoga predznaka, koji se bave abortusom, kontracepcijom i drugim pitanjima tjelesnosti i reprodukcije, težeći njihovoj

restriktivnijoj regulaciji. Iako sam osobno u raspravama s ovim potonjima uvijek na suprotnoj strani, smatram da je bolje da postoji prostor za javnu raspravu, polemiku i sukob prije nego što se dogode neka pravno-politička rješenja, nego da se regulacija zbiva u zaplotnjačkim dogovorima određenih interesnih skupina i institucija kao što su država i crkva.

Na onoj strani civilnog spektra na kojemu sam se ja kretao i angažirao uvijek me je mučilo to što nedostaje kooperacije između nekih inicijativa i organizacija koje se meni već na prvi pogled čine povezanim, jer su, općenito gledajući, usmjerene na iste ciljeve. Recimo, radničke, feminističke i mirovne organizacije često djeluju sasvim odvojeno od ekoloških organizacija i organizacija posvećenih pravima ne-ljudskih životinja. Ja smatram da je to sve dijelom jednog te istog polja, odnosno jednog te istog projekta, društveno-politički „nabrijanog”, ali teorijski i etički utemeljenog.

FERBER: Akademske godine 2018./2019. držali ste na Filozofskom fakultetu seminar pod naslovom „Anarhizam i etika”. U kakvom su odnosu (bio)etika i anarhizam?

KOŽIĆ: Dopunila bih ovo pitanje pitajući Vas ne samo kakav je odnos između (bio)etike i anarhizma, nego također kako vi pomirujete svoju sklonost anarhizmu i djelovanje unutar akademskog, društvenog i političkog sistema, štoviše, svoje obnašanje određenih funkcija na Sveučilištu i Fakultetu te u raznim institucijama i organizacijama?

JURIĆ: Ako me pitate što je za mene anarhizam, odmah ću reći da jesam teorijski i politički sklon anarhizmu, ali se nerado deklariram kao anarhist ili kao bilo što drugo, pa čak i kao filozof ili bioetičar, jer sve su to često krivo interpretirane i skućene kućice. Anarhizam za mene predstavlja jednu radikalnu teoriju i praksu slobode, a time i stalnu provokaciju u promišljanju mogućnosti ozbiljenja slobode u raznim oblicima ljudskoga zajedništva, kao i u odnosu ljudi spram ne-ljudskih bića i prirode. Poticaje za takva razmišljanja i tome adekvatno djelovanje ne pronalazim samo u anarhizmu, nego, primjerice, i u nekim rukavcima marksističke filozofije i kršćanske teologije, kao i u nekim drugim manje ili više koherentnim pogledima. Ono što je specifično za anarhizam jest da je on, blago rečeno, ekstremno skeptičan prema državi, kapitalu, crkvi i svim drugim instancijama, institucijama i sustavima koje se bespogovorno i nekritički prihvaća kao autoritete, skupa s tlačitelskim hijerarhijama i odgovarajućim principom moći koja, odcijepljena od slobode i odgovornosti, svršava u nasilju.

Ako anarhizam traži „brisanje” države i drugih samoproglašanih i samonametnutih autoriteta, postavlja se pitanje što tome treba slijediti i koje predu-

vjete za to treba ostvariti. Odgovori, dakako, moraju biti socijalno-političke, pa i organizacijske naravi, ali ako se državi i državom opsjednutom društvu treba suprotstaviti istinsko zajedništvo ljudi, etička su pitanja neizbježna.

Spomenuti seminar o anarhizmu i etici više sam godina planirao, ali sam ga realizirao tek 2018. i 2019. godine. Motiviralo me je na to i nezadovoljstvo općim stanjem duha među studentima i studenticama, što bi se možda najbolje moglo opisati kao apatija. Nisam, dakako, očekivao da će jedan fakultetski seminar išta značajnije promijeniti u toj situaciji, ali sam se ipak nadao da će neki studenti i studentice, čitanjem i razmatranjem tekstova anarhističkih autora i autorica, biti potaknuti da o određenim sustavnim problemima razmišljaju drugačije negoli ih se na to navodi onim teorijama i djelima s kojima se prije ili kasnije susretnu tokom svoga studija, za razliku od anarhizma. Pritom sam imao u vidu i drugačiju, ne tako davnu situaciju, 2008. i 2009. godine, kada se kod nas formirao i razvijao studentski pokret s blokadama fakulteta i sveučilišta te čitavim nizom povezanih događanja i procesa, koji su trajali još nekoliko godina nakon bombastičnog početka. To spominjem zato što su ta gibanja bila na neki način povezana s anarhizmom. Nisu to bile anarhističke inicijative, a pogotovo nisu bile eksplicitno tako deklarirane, ali se u to vrijeme među studentima dosta čitala anarhistička literatura, dosta se diskutiralo o tome i taj je period možda bio i „zlatno razdoblje” anarhizma u ovim krajevima. Naime, tradicija anarhizma kod nas je vrlo slaba. Nije riječ o tome da nema i da nije bilo anarhističkih organizacija, inicijativa, izdavača, okupljanja i sličnoga, ali je u usporedbi sa Španjolskom, Italijom, Grčkom, Njemačkom, Engleskom, Rusijom, Francuskom i drugim zemljama anarhizam kod nas više niz incidenata negoli kontinuitet koji bi se mogao nazvati tradicijom. Jedan od tih incidenata je i taj pojačani interes za anarhizam prije desetak godina, dakako, na valu interesa za koncept direktne demokracije i odgovarajuće prakse. Žaleći zbog relativno brzog posustajanja studentskog i direktnodemokratskog pokreta, nakon njegova strelovitog uspona, kao i zbog zakržljale političke svijesti kod većine studenata i studentica – ili mog dojma da je tome tako – bio sam odlučio ponuditi za čitanje, razmišljanje i raspravu promišljen izbor anarhističkih tekstova s naglaskom na etičkim pitanjima. Znam da je neke studente i studentice to zaista potaknulo na intenzivnije čitanje anarhističke literature, a drugima je to barem skrenulo pažnju na anarhizam kao relevantan pristup problemima čovjeka i svijeta. No, budući da fakultet, predavaonica i seminar nisu prostor za političku agitaciju, više od toga nisam ni očekivao ni pokušavao učiniti.

A time polako dolazim i do drugog dijela vašeg pitanja, onog o mojoj paradoksalnoj poziciji: anarhist ili simpatizer anarhizma koji je ujedno državni službenik, pa i funkcioner u nekoliko institucija, dakle, netko tko djelujući u takvome kontekstu ne samo da ne radi ono što bi udžbenički primjerak anarhista trebao raditi, a to je rušenje institucija, uključujući i državu, nego čak doprinosi

njihovom jačanju. To je istina i to vrijedi za većinu „velikih imena” anarhizma u drugoj polovici dvadesetog i početkom dvadeset prvog stoljeća, koji su se, situirani u akademskim institucijama, upuštali u javne diskusije i socijalno-političke borbe, a usput pomalo širili prostore slobode unutar sustava, uglavnom bez iluzija da će to ozbiljnije potkopati i destabilizirati sistem. No ne mogu govoriti u njihovo ime, nego samo u svoje, pa vam mogu reći da mi je prije svega stalo do vrijednosti slobode, odgovornosti, jednakosti, pravednosti i solidarnosti, što su i anarhističke ili, bolje rečeno, anarhijske vrijednosti. To su moji orijentiri i nastojim ih se držati u svome djelovanju. Nadam se da nema previše ljudi koji bi tvrdili suprotno. Mijenja li to išta u međuljudskim odnosima, personalnim i grupnim, čemu se ja nadam? Jesam li, radeći u institucijama i za institucije, izdavao principe ili sam ih uspijevao ozbiljiti bolje nego da nisam bio institucionaliziran? Jesam li pritom bio suviše pragmatičan? Kakve sam kompromise morao praviti? Možemo i o tome, ali to su prvenstveno pitanja na koja ja odgovaram pred samim sobom, odnosno svojom savješću, i nemojte misliti da mi nisu očigledna.

FERBER: Došli smo do zadnjeg pitanja koje je možda malo lakše. Kao filozof i pjesnik...

KOŽIĆ: ... i kao netko tko je sklon političkim refleksijama, pa i anarhijskom načinu razmišljanja...

FERBER: ... i kao profesor etike i bioetike, kako vidite odnos između filozofije, bioetike, pjesništva i politike? Prije svega, odnos između filozofije i pjesništva.

JURIĆ: Obrazlaganje poveznica između svega onoga što ste naveli zahtijevalo bi mnogo vremena i časopisnog prostora, pa ukratko mogu reći da sve to smatram dijelom jedne cjeline i teško mi je povući granice između pojedinih navedenih pristupa svijetu. Drago mi je da ste spomenuli poeziju jer ona je važna u mom životu i samopoimanju, premda ne inzistiram na tome i postoje mnogi ljudi koji me poznaju kao filozofa i bioetičara, ali ne znaju da sam pjesnik.

Kakav je odnos između filozofije i poezije iz moje perspektive? Premda su nerazdvojive, njihov odnos nije jednostavan, nije lišen napetosti, sukoba, borbe koja se odvija u jednoj jedinstvenoj ličnosti koja hoće biti razmišljati i filozofski i pjesnički. No ima i mnogo prijateljskog, drugarskog susretanja i međusobnog pomaganja između ta dva načina gledanja na svijet, reflektiranja svijeta i artikulacije vlastitih misli. Jedan filozof-pjesnik, a ima takvih mnogo, čini se ponekad kao nekakva dvoglava aždaja – jedno tijelo dvije glave, ali nije tome baš tako. Prije se radi o nečemu što liči na dvostruku upotrebu uma prema Immanuelu Kantu, teorijsku i praktičku. Filozofija, barem u mojem slučaju, ne ograničava poeziju niti

obrnuto, iako se događa s vremena na vrijeme da mi netko prigovori da mi je poezija „suviše filozofična” ili da u mojim teorijskim tekstovima ima previše „opuštenosti”, što bi valjda bio rezultat poetskoga nerva. Moguće je, ali ja to ne mogu promijeniti. Štoviše, ni ne želim to promijeniti jer smatram da i jedno i drugo, i poezija i filozofija, imaju velike mogućnosti ako surađuju. Filozofiji i poeziji dopuštam da stupaju u interakcije, ali bez kalkulacija, proračuna, opreznog vaganja odnosa između jednog i drugog. Kad su me jednom upitali sličnu stvar kao i vi, u polušali sam odgovorio da je to kao u onoj poznatoj rečenici Carla von Clausewitza koji je rekao da je rat nastavak politike drugim sredstvima: poezija je nastavak filozofije drugim sredstvima ili je, pak, filozofija nastavak poezije drugim sredstvima. To su, dakle, dva međusobno povezana, ali ipak različita načina refleksije. Sve što sam rekao za filozofiju i poeziju važi i za bioetiku i poeziju, s time da bioetika, kako ju ja poimam, možda više negoli filozofija, uz racionalnost naglašava i senzibilitet. Ali ni to nije precizna odredba jer ne smatram da je poezija čisto osjećajni ushit nego je i težak, naporan misaoni rad. Kako god bilo, sve to je u mome poimanju jednakovrijedno i ravnopravno. Jedino što sa žaljenjem moram reći da mi često, zbog količine i naravi poslova kojima se bavim, ne ostaje dovoljno slobodnog vremena za poeziju. Poezija prije svega traži slobodno vrijeme, ali ne bilo kakvo slobodno vrijeme, recimo, popodne nakon posla, a prije večere, nego specifično slobodno vrijeme u kojem se čovjek može i otvoriti prema svijetu i zatvoriti u sebe u isti čas.

FERBER: Zahvaljujemo Vam na ovome razgovoru u ime uredništva časopisa Čemu...

KOŽIĆ: ... a i u ime studenata i studentica Odsjeka za filozofiju.

JURIĆ: Zahvaljujem i ja vama na pažnji i počašćen sam vašim pozivom na razgovor, prije svega zato što iz toga zaključujem da studente i studentice filozofije interesira tko su njihovi profesori i profesorice, a često se, pod pritiskom svakodnevnih obaveza u tehniciziranom okolišu, ne uspijevamo dovoljno dobro upoznati.

„Poezija prije svega traži slobodno vrijeme, ali ne bilo kakvo slobodno vrijeme, recimo, popodne nakon posla, a prije večere, nego specifično slobodno vrijeme u kojem se čovjek može i otvoriti prema svijetu i zatvoriti u sebe u isti čas.”

HRVOJE JURIĆ